

Андрија МИРОВИЋ*, andrija.mirovic@unimediterran.net

ПОГЛЕД ПРОФЕСОРА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ НА УСТАВНЕ АМАНДМАНЕ 1971. ГОДИНЕ

ABSTRACT: *Three groups of amendments were adopted to the constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia from 1963. The biggest changes followed the adoption of the third group of amendments from 1971. The group of professors of the Faculty of Law in Belgrade clearly understood what these changes bring with them. Concerned about the situation in Yugoslavia, they organized a scientific meeting where they discussed the proposed amendments. Mihailo Djuric stood out as a leader among professors. Because of the article „Smisljene smutnje”, the communist authorities sentenced him to two years in prison. The main point of criticism that this group sent to the authorities that proposed these amendments is that Yugoslavia will become a confederation from the federation. These amendments, and later the Constitution that will be adopted based on them, enable the secession of the republics. Serbia will have the biggest problems, both because of the large number of Serbs who will remain living outside its borders and because it is the only republic that has autonomous provinces on its territory.*

KEYWORDS: *Constitutional Amendments of 1971, 1974 Constitution of the SFRY, Annals of the Faculty of Law in Belgrade, Mihailo Đurić, Andrija Gams, Stevan Vračar, Danilo Basta*

УВОД

На устав СФРЈ од 1963. године донесена су 42 амандмана. Амандмани су изгласани у три фазе:

1. Амандмани од I до VI донесени су 1967. године

* Аутор је асистент на Универзитету Медитеран, Подгорица./ The author is a teaching assistant at the University of Mediterranean, Podgorica.

2. Амандмани од VII до XIX 1968. године

3. Амандмани XX до XLII 1971. године

Прве двије групе амандмана биле су усмјерене на појмовне промјене. Ипак, и овдје је било неколико изузетака, поменимо два најважнија: 1. аутономне покрајине су од категорије републичког устава постале категорија савезног устава, уз знатно измијењен уставни положај (амандмани: VII до XVIII); 2. права народности (националних мањина) су изједначена са правима народа (амандман XIX). Трећом групом амандмана проширене су и уведене нове категорије самоуправљања, а промијењен је и карактер федерације. Ова промјена је ишла у правцу одузимања надлежности савезних органа као наднационалних органа, а у корист република и покрајина као саставних дјелова федерације. Одлуке су могле ступити на снагу тек ако већина од представника република и аутономних покрајина гласа за одређени предлог. Ови амандмани су нашли своје мјесто и у уставу СФРЈ из 1974. године, који се у литератури често назива: „гробар друге југословенске државе“.¹

Увиђајући значај уставних амандмана, руководство Правног факултета Универзитета у Београду одлучује да организује тродневну конференцију (18, 19. и 22. март 1971. године) на којој ће се анализирати предложени амандмани.²

Ставови изречени на тој конференцији објављени су у Аналима Правног факултета, у броју три за 1971. годину. Погледи на промјене Устава из 1963. године изнесени су у укупно 33 чланка која су изашла у поменутом броју.

Међу њима су се посебно истакла три, која ће и бити предмет наше анализе, а то су: чланак професора Михајила Ђурића под насловом „Смишљене смутње“, чланак Андрије Гамса: „Концепција амандмана: историјски - промашај, научно - збрка“, чланак Стевана Врачара под насловом „Тзв. амандмани су израз друштвене кризе, али нису и излаз из ове кризе“ и чланак Данила Басте: „Нека метауставна размишљања“.

Као „вођа“ међу научницима који су учествовали у овој дискусији истакао се Михаило Ђурић, који је платио највећу цијену „деликта мишљења“. Не само да је суспендован са Правног факултета Универзитета у Београду, већ је и осуђен на казну затвора у трајању од двије године. Професор Ђурић је пуштен на слободу након девет мјесеци проведених у затвору.

¹ Владан Петров и Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020, 147.

² У правном смислу амандмани су измјене и допуне појединих правних аката. Како је устав основни и најважнији правни акт једне земље, његове измјене и допуне су много комплексније него промјене других правних аката. Мијодраг Радојевић, „Амандмани и промена устава“, *Политичка ревија*, бр. 02/2022, година XXX вол. 72, Београд 2022, 30.

Након што су комунистичке власти стекле увид ове чланке, предузеле су радикалан корак: поднијет је захтјев за забрану даљег растурања поменутог броја Анала.³

Првостепеном пресудом Окружног суда у Београду одбија се захтјев тужилаштва и његово решење о забрани растурања броја 3 Анала Правног факултета проглашава се ништавом.⁴ На ову одлуку Окружног суда у Београду, Јавно тужилаштво изјављује жалбу Врховном суду Србије који одлучује да у потпуности преиначи одлуку Окружног суда у Београду и да прихвати захтјев тужилаштва, као и његово решење о забрани растурања поменутог броја Анала. Ово решење је донесено 11. јуна 1971. године, чиме је ова одлука постала правоснажна.⁵

Ова пресуда је остала на снази све до 26. јуна 1990. године, када је решењем Окружног суда у Београду укинута забрана растурања Анала бр. 3 за 1971 годину. (КВ. 594/90).

У образложењу овог решења наводи се између осталог: „(...) као неспорна чињеница да главни узроци жестоке уставне и уопште политичке, па и економске кризе у коју је Југославија запала, леже у бројним неадекватним и погрешним решењима која предвиђа Устав СФРЈ од 1974. године, односно амандмани усвојени 1971. године, па и у оним решењима која су била предмет критике у расправи одржаној на Правном факултету, а што је објављено у спорном часопису, а то су решења која се односе на федеративно устројство, статус покрајина, положај и интегритет СР Србије, националне односе итд. Бројна и неадекватна решења настала применом амандмана од 1971. године и Устава од 1974. године, уклоњена су амандманима на Устав СР Србије усвојеним марта 1989. године, а што се односило и на спорне текстове у спорном часопису.“

Након ове одлуке Окружног суда у Београду, заинтересовани читаоци су дошли у додир са једним критичким мишљењем према политици тадашње комунистичке камариле, која је пуних 19 година бранила растурање поменутог броја часописа, а све како би починила злочин према слободи мисли.

Михаило Ђурић: „Смишљене смутње“⁶

Михаило Ђурић своју анализу почиње тако што каже да се неће бавити самим текстом уставних амандмана, већ да ће указати на свеу-

³ Решење Окружног јавног тужилаштва у Београду, Број: 47/71 од 17. маја 1971. године.

⁴ Пресуда Окружног суда у Београду, Кр. 64/71 од 20. маја 1971. године.

⁵ Решење Врховног суда СР Србије 01- бр. 1326/3, Кж. II. 273/71 од 11. јуна 1971.

⁶ Михаило Ђурић, „Смишљене смутње“, Анали Правног факултета у Београду, број 3 за 1971 годину, Београд 1971, 230–233

купну друштвену и уставну кризу која је потресала Југославију те 1971 године. Главни разлог због којег се не упушта у расправу формалног предлога јесте тај што је цјелокупна заједница доведена пред свршен чин.

Основни друштвени проблем види у нагомиланом национализму. Он препознаје двије групе људи, прије свега водећих личности у земљи. Први су они који промјене желе и свјесни су какве ће им бенефите донијети, а други су они који не схватају шта ће изгубити након ових промјена.

Југославија се своди на само један географски појам. Она више није савезна држава већ скуп више суверених, донекле и супротстављених, националних држава. Аутору чланка не пада на памет да спасава државу „и што, како испада, у оваквом виду или привиду није ни вредело стварати“. Оваквим предлогом уставних промјена буде се духови прошлости и грађани се враћају на теме које су биле карактеристичне прије за њихове очеве или дједове него за њих саме. Прича о национализму је наметнута прича око које су се сви окупили и у „чијој мрежи су сви ухваћени“.

Професор Ђурић сматра да је српском народу наметнута ова прича, али ако је већ наметнута, онда Срби морају да буду „свесни своје историјске одговорности пред народом коме припадају“.

Српски народ није у добром положају ни у тренутку предлагања амандмана, а ако до њиховог усвајања дође, он ће бити у још горем положају. Србима се константно намеће одговорност за централизам. Аутор сматра да је један од разлога због којих је уведен централизам тај да се не би постављало питање о геноциду који је спроведен над Србима за вријеме Другог свјетског рата.

Један од главних разлога лошег положаја српског народа јесте тај што су границе СР Србије повучене на неправедан начин. Неправедан и са националне и са историјске тачке гледишта. Михаило Ђурић каже да око 40 посто Срба живи ван тзв. Уже Србије, да је број Срба који живе ван ње готово једнак броју Хрвата који живе у СР Хрватској или једнак броју Муслимана, Македонаца и Словенаца заједно. „У СР Хрватској и СР Македонији српски народ нема никаквих посебних Уставом загарантованих права на национални живот“. „У СР Босни и Херцеговини, иако чини већину становништва, српски народ фактички нема могућности ни да се служи својим ћириличким писмом, што је само један од спољних знакова његове издвојености из целине националне културе којој припада. А у СР Црној Гори српски народ нема право ни на властито национално име, или се бар то право оспорава оним, никако малобројним, Црногорцима који се осећају Србима“.

Оно што је у овом тексту посебно наглашено и што је још горе од тренутног стања ствари, према писању аутора, је то што ће након усвајања ових амандмана Срби имати само двије опције: или да сами учествују у стварању националних држава, или да „да иживљују некакву своју регионалну државност“.

Даље, у тексту се анализира неправедан начин на који су основне аутономне покрајне. „У СР Србији живи процентуално мање Албанаца него у СР Македонији, па ипак су Албанци само у СР Србији добили аутономну покрајину“.

Тврдње да Срби нијесу за очување Југославије су нетачне и са тренутног и са историјског гледишта. Управо ова раштрканост српског народа у пет федералних република Југославије довољно говори колику би штету Срби претрпјели уколико би се кренуло путем сецесије република. Са историјске тачке гледишта, Срби су за вријеме Првог свјетског рата као свој циљ поставили уједињење свих Југословена, одбили лондонски споразум који им је нудио стварање „Велике Србије“, а након Другог свјетског рата су прешли преко геноцида који је над њим учињен.

Михаило Ђурић завршава свој текст позивом српском народу на уједињено дјеловање. Позива га да мисли искључиво о себи и својим интересима и да се „отријезни од заблуда прошлости“.

Андрија Гамс: „Концепција амандмана: историјски - промашај, научно - збрка“⁷

Др Андрија Гамс има слично основно полазиште као и професор Ђурић. И он у свом тексту каже да је највећи проблем предложених амандмана дезинтеграција Југославије и уништавање њеног федерализма. Аутор у тексту анализира историјску и научну неоправданост предложених амандмана. Своје излагање је подијелио у пет тачака у којима покушава да објасни: историјску, политичку, концептуалну и правну неутемељеност измјена и допуна Устава.

У првој тачки своје анализе аутор даје историјску анализу дотадашњег стања. Предложени амандмани су негирање југословенства. Идеја југословенства је имала различите полазне основе прије и након Другог свјетског рата. Прије Другог свјетског рата југословенство је за основу имало „буржоаско-националистички“ концепт, а након рата „класно-пролетерску“ садржину. Аутор пореди југословенско питање са народима који су у XIX вијеку били подијељени у више мањих држава. Они су имали исто етничко поријекло и због тога су одлучили да

⁷ Андрија Гамс, „Концепција амандмана: историјски - промашај, научно - збрка“, *Анали Правног факултета у Београду*, број 3 за 1971 годину, Београд 1971, 234–240.

створе веће државе у којима би етнички исто или слично становништво живјело заједно. У времену писања овог чланка, како каже аутор: „у ери атомске енергије и електронике, та се тежња још императивније намеће“. Ипак, руководство државе се није одлучило на овакав корак, већ је отишло у супротном смјеру, у смјеру дезинтеграције, а не интеграције југословенских народа.

Идеја југословенства је почела да се напада три или четири године прије уставних амандмана. Др Гамс ово разбијање приписује „клерикалним“ и „националистички оријентисаним“ Хрватима. Основу за своју тврдњу проналази у „Декларацији из Загребa“ којом су Хрвати тражили да се хрватски језик издвоји из заједничког српско-хрватског језика и тиме отворили причу о дезинтегрисању југословенских народа.

Друга тачка анализе посвећена је политичким приликама које су довеле до оваквог предлога амандмана. Политички, амандмани су неуравнотежени јер представљају компромис разних политичких снага.

На питање које су то политичке снаге, аутор каже да је ризикантно о њима говорити, али да научник нема право да ћути, чак и када је ризик велики. Занимљива је констатација да се овако крупне ствари догађају иза леђа јавности, да се о њима не остављају писани трагови, а и ако се оставе, „ти трагови неће бити приступачни можда чак ни у будућности историчарима“.

За политичке снаге које желе промјену стања у Југославији, др Гамс окривљује хрватске политичаре, који сматрају да хрватски народ треба да се ослободи „хегемонистичких“ и „централистичких“ притисака. Овакви наводи хрватских политичара су натјерали руководиоце СР Србије да се бране за оно што никада нијесу урадили. Тиме аутор овакве наводе Хрвата сматра нетачним.

За овакво стање нијесу криви само Хрвати, аутор кривицу проналази и међу бившим руководиоцима СР Србије које сматра за „каријеристе“ и „медиокритете“. Они су, зарад својих личних интереса и могућности напредовања у каријери, ишли на руку, прије свега својом попустљивошћу, оним снагама ван Србије које се боре за промјену дотадашњег стања.

Трећи дио текста се односи на „идејну конфузност“ коју су амандмани проузроковали. „Заиста је несхватљиво да данас, када је систем конфедерације свуда превазиђен, када се нигде озбиљно у политичкој пракси не поставља могућност конфедерације, ми уносимо у устав систем конфедерације, а да за то немамо никакву идејну основу, никакво идејно образложење“.

Др Гамс се позива на мислиоце 19. вијека, али не на мислиоце националистичких убјеђења већ на мислиоце анархистичких и комуни-

тичких идеја. Прије свега се позива на Прудона и Енгелса. Он цитира Енгелсове мисли исказане у дјелу „Швајцарски грађански рат“ - Енгелс сматра да је централизам, односно већа интеграција народа пожељна за остваривање комунизма.⁸ Др. Гамс иронично закључује: „Но, срећа је што Енгелс данас није жив, јер би га можда овде у Југославији прогласили за централисту“.

Наставак овог дијела чланка везан је за идејну концепцију самоуправљања, уведену Уставом од 1963. године. Аутор текста каже да је он поборник самоуправљања и сматра да је то једна добра идеја која је унесена у највиши правни акт Југославије. Иако је овај концепт самоуправљања имао и негативне последице, он је макар са идејног и теоретског становиштва имао оправдање. Концепт самоуправљања који се предлаже амандманима од 1971. године је потпуно одударање од принципа који су тада постављени.

Аутор затим цитира ријечи Едварда Кардеља које је изговорио образлажући Уставни закон од 1953. године, којим се уводи политички принцип јединства власти, односно скупштински систем у ком ће сви органи извршне и судске гране власти бити подређени скупштини.⁹ Критика др Гамса се огледа у томе што уставни амандмани уводе институцију предсједништва као колективног и „елитистичког“ органа власти. Овај орган власти у себи ће практично имати веће компетенције него скупштина.

Овај дио чланка се завршава констатацијом да амандмани немају неку идејну утемељеност, већ да су одраз прагматизма, али не оног филозофског, већ оног негативног прагматизма. Аутор сматра да су промјене Устава из 1963. године биле неминовне. Он набраја проблеме који су потресли Југославију од 1963. па до времена предлагања амандмана. Главни проблеми су везани за привреду: инфлација, стагнација итд. Као и за моралну декаденцију друштва: пораст криминала, прихватање подмићивања као нормалне појаве итд. Аутор је свјестан да је до промјена морало доћи, али не на овакав начин. Овим промјенама се не спутавају негативне појаве у привреди и у друштву, већ се оне само продубљују.

Четврти дио текста односи се на саму суштину амандмана. Тешко да ће неко на било којој научној дебати моћи да објасни како исто-

⁸ Погледати, Frederick Engels, *The civil war in Switzerland*, Deutsche-Brüsseler-Zeitung, November 14, 1847.

⁹ Скупштински систем власти не треба поредити са парламентарним системом власти. У парламентаризму постоји подјела власти на три гране: законодавну, извршну и судску, док у скупштинском систему друге двије гране власти: извршна и судска подређене су скупштини као највишем органу власти.

времено могу да постоје: „пуни суверенитет република и суверенитет федерације“.

Највећу пажњу, у овом дијелу, аутор посвећује питању покрајина. Он каже да не постоји никакав рационалан основ за увођење покрајина. Он каже да постоје два основа увођења аутономних покрајина: први је историјски, а други је национални. Да је историјски концепт уведен, онда би и Далмација морала да буде покрајина, а да је национални концепт уведен, онда би и Албанци у Македонији, као и Срби у Хрватској, макар у оним мјестима у којима су већина, морали имати своје аутономне покрајине. Дакле, питање увођења покрајина, по мишљењу аутора, неправедно је и нерационално спроведено.

Даље, аутор анализира регулацију тржишта у Југославији. Он се позива на либералне миислиоце као што је Адам Смит и на комунистичке мислиоце као што је Карл Маркс. И један и други сматрају да је постојање јединственог тржишта немогуће без јединствене легислативе која би га регулисала. Позива се на упоредну анализу стања у класичним федерацијама: САД-у, Швајцарској и СР Њемачкој. Каже се да је федерализам слабио у мјери у којој је јачала нужност за јединственим регулисањем тржишта. Чак је и Швајцарска, „која је љубоморно чувала свој федерализам“, била принуђена да донесе јединствени грађански законик за цијелу државу, као и јединствене привредне прописе. У Југославији се, предложеним амандманима, уводи супротно. Привреда и тржиште се свODE на ниво, не само републике, већ на ниво општине. Свака република има право да самостално тумачи и изврше привредне прописе, чиме се уводи несигурност у привреди. Аутор сматра да ће једино питање царина остати федерално, а да ће сва остала питања бити локалног, односно републичког карактера. Економска политика, порески прописи итд. Највећи проблем ових решења је у томе што ће неразвијене републике доћи у колонијални положај према развијеним републикама. У овом смислу најгоре је прошла Босна и Херцеговина.

Пети и последњи дио текста је порука како изаћи из „наметнутог“ стања. Најбоље решење би био демократски расплет ситуације. У ток смислу он предлаже референдум на коме би се сви друштвени чиниоци изјаснили да ли су за или против увођења промјена. Међутим, и сам аутор каже да је у том тренутку то решење - утопија.

Као и професор Ђурић, др Гамс шаље поруку српском народу и прије свега руководиоцима СР Србије. Позива Србе на јединство и на заједничку акцију. Ако ништа друго, дезинтеграција Југославије и преношење суверенитета на републике омогућиће и Србији да води своју политику. Међутим, на мјеста одлучивања треба да дођу поштени и способни људи, а не каријеристи који су до тада вршили власт.

Проф. др Стеван Врачар: „Тзв. Уставни амандмани су израз друштвене кризе, али нису излаз из ове кризе“¹⁰

Професор Стеван Врачар у свом тексту прије свега доноси анализу стања до предлагања уставних амандмана 1971. године. Истовремено, аутор критикује владајуће структуре, како савезне тако и републичке. Главна критика је упућена нарастајућим националистичким струјама, као и инфериорним властима, немоћним да их заустави. Последњи дио текста је предвиђање догађаја који ће наступити након што овако предложени амандмани буду усвојени.

Аутор текста сматра да је неопходна грађанска храброст интелектуалаца да грађанима понуде одговоре на нагомилане друштвене проблеме, кад већ власт не жели то да учини.

Оно што власти називају амандманима, за њега су само покушај да се изађе из друштвене кризе у коју су грађани доведени управо лошим поступцима владајућих структура. Друштвена криза која је наступила непосредно прије предлагања амандмана највећа је још од револуције и краја Другог свјетског рата. Та се криза огледа у политичком, економском и моралном функционисању друштва. Предлагање оваквих амандмана само је потврда такве једне кризе. Али, овако предложене промјене највишег правног акта у земљи неће извући друштво из његових проблема, већ ће га само увести у још дубљу кризу са неизвјесним последицама.

Аутор поставља питање: да ли је овакво стање ствари последица објективних историјских токова или субјективних поступака владајућих структура Југославије? Он не одбацује ни једну ни другу околност, али примат за друштвену кризу види у лошим поступцима владајуће елите. Одговарајући на ово питање, професор Врачар износи и теоретски анализира четири парадокса каква „није показао развој ниједне друге ни социјалистичке ни капиталистичке земље“.

Први парадокс је тај што се у друштву сукобљавају динамично и статично. Формално-организациони динамизам је присутан у последњих двадесет пет година, а персонална структура која спроводи такав динамизам је статична. Суштина овог формално-организационог динамизма произилази из честих уставних промјена. Прво смо имали Устав од 1946. године, затим Уставне законе од 1953. године, након тога Устав од 1963. године, па Уставне амандмане од 1967. године и на крају предложене Уставне амандмане од 1871. године који су само најава до-

¹⁰ Стеван Врачар, „Тзв. Уставни амандмани су израз друштвене кризе, али нису излаз из ове кризе“, *Анали Правног факултета у Београду*, број 3. за 1971. годину, 333–337.

ношења трећег устава Социјалистичке Југославије. Парадокс оволиког броја уставних промјена, односно формално-организационе динамике јесте што је за све ово вријеме на снази била иста персонална структура која је спроводила ове промјене. Дакле, једна статика руководица једне земље у нигдје забиљеженој динамици уставних промјена.

Самоуправљање је други парадокс. Односно, оно само по себи није парадокс, у основи оно је добро замишљен систем, који је остварио неке резултате, али је постао „један од најпогоднијих инструмената политичко-идеолошких манипулација“. Постао је „обична фасада доминације моћничких бирократских група“.

За аутора овог текста, трећи парадокс је најупечатљивији, а уједно и најопаснији. То је парадокс националних односа унутар Југославије. Југословенске власти су се хвалиле како су оне у периоду након револуције успјеле да ријеше национално питање и то истицале као једну од својих највећих заслуга. У времену писања овог чланка професор Врачар тврди да се присуствује „потпуној ревизији званичне политике и идеологије“.

Иако аутор нигдје не именује републику из које проистиче овакав ревизионизам, анализом текста јасно је да он, као и професор Ђурић, кривца налазе у СР Хрватској. „Под смишљеним притисцима центара политичке моћи само једне републике – који су добили и добијају очигледну благонаклоност највиших центара политичке моћи – отворена су широка врата национализму као најважнијој ‘платформи’ реконструкције социјалистичке Југославије“.

Слично професору Ђурићу, професор Врачар критикује дефанзивност и неспремност СР Србије да се избори са овим нарастајућим проблемима који долазе из СР Хрватске. Додуше, професор Врачар не именује СР Србију као „дефанзивну“ републику, али је јасно да је критика упућена властима управо те републике. „Истовремено, међутим, присуствујемо једној чудној дефанзивности у другој републици, заснованој на осећањима малтене апсолутних кривица за историјске токове у стварању југословенске заједнице. не само после Првог светског рата, већ и у народноослободилачкој борби и током изградње социјализма“.

Анализом четвртог парадокса, аутор се окреће будућности. Суштина овог парадокса је да они који су стварали Југославију и који се декларишу за Југословене, оваквим решењима само разбијају државу. Уводе конфедерализам и стварају шест засебних република које ће у будућности тежити сепаратизму. „Отворено заговорништво конфедерализма означава, у ствари, можда први пример у историји једног очигледно ретроградног кретања, са извесношћу да данас-сутра добије уставноправно уобличиће, а самим тим припреми касније, можда, најтрагич-

није облике разрешавања неизбежних конфликта“. Догађаји који су улиједили почетком 90-их година XX вијека довољно говоре о тврдњама професора Врачара које је изнио 20 година прије избијања сукоба на територији Југославије.

Несумњив је одговор на питање коме треба приписати изазивање ових парадокса и стања у које је Југославија запала. „Одговори нас воде, наравно, политичким врхушкама и Југославије и свих република, које су огрезле у бирократизму, отуђености и бескрајној експропријацији власти“. Власти у свим републикама спремне су да прихвате стање које постоји, односно стање дезинтеграције земље, само да би опстале на власти. За аутора, највећи губитници биће младе и средње генерације.

Предложени амандмани су само „плашт“ за политичку игру која је наметнута грађанима.

Текст се завршава поруком свим „народима и народностима“ Југославије да не забораве 25 година изградње социјализма и заједничког дјеловања на јачању земље. Позивају се да не уплове у националистичке воде које би имале катастрофалне последице по све њене народе. Догађаји који су улиједили показују да ни власти, а ни народи Југославије, нијесу послушали ријечи професора Врачара.

Данило Баста: „Неколико метауставних размишљања“¹¹

У вријеме писања чланка „Неколико метауставних размишљања“. Данило Баста био је асистент професору Михаилу Ђурићу на предмету Историја политичких теорија. Касније је магистрирао на Правном факултету, а докторирао на Филозофском.

Дакле, како је био правник и филозоф, његов приступ предложеним амандманима од 1971. године био је са правнофилозофског становишта.

Као и претходни аутори, тако и Данило Баста сматра да је сама расправа о садржини уставних амандмана непотребна. Он чак сматра да би упуштање у причу о њиховој правној суштини било пристајање на једно „недемократско“ решење које се нуди. Ако би се амандмани назвали само недемократским чином, онда би то била изузетно блага ријеч, а уколико би се назвали олигархијско-бирократским чином, та ријеч не би била довољно јака да обиљежи њихову суштину.

Овако предложен текст представља само компромис који је настао у затвореним круговима, далеко од очију јавности. Овај текст је само плод „националних – државних оријентација“.

¹¹ Данило Баста, „Неколико метауставних размишљања“, Анали Правног факултета у Београду, број 3. за 1971. годину 356–359.

Аутор сматра да амандмани нијесу плод правничког, а ни политичког приступа решењу проблема, већ да су плод историјског питања југословенског простора. Ово је потребно истаћи зато што се од једне државе ствара шест нових, што национализам који се поново појавио узима све више маха и у предложеним амандманима он налази своју потпуну суштину, дакле егзистира кроз њих. Тај национализам враћа земљу у крваву прошлост, не марећи за њену будућност.

„Целокупна ситуација која је створена у нашој земљи, а нацрт амандмана је само њен израз, мора се назвати њеним правим именом: историјском кризом заједничког живота у југословенском политичко-правном оквиру“. Амандмани, дакле, нијесу излаз из кризе, они су само њено продубљивање.

Данило Баста, као и други аутори чија смо дјела презентовали у овом чланку, није пропустио прилику да критику упуту владајућој елити Југославије. „Данас се коначно мора узети за извесно да они људи у највишем руководству ове земље, који су били највећи протагонисти и заговорници идеје самоуправљања, ту идеју никада до краја искрено нису желели“. Аутор их даље критикује због тога што су приступ власти онемогућили другим људима, што су се затворили у једну елиту у „коју је тешко ући, односно из које је једино могуће изаћи“.

Иако су и претходни аутори писали да друштвена криза није настала непосредно прије предлагања амандмана, већ да она траје од раније, то писање је било уопштено, без навођења конкретних догађаја који су последица те кризе. За разлику од њих, Баста наводи који су то догађаји.

Та криза у почетку није проистицала из националистичких кругова од којих долази криза у вријеме писања овог рада, већ су је изазвали радничка класа и студенти.

Почетком 60-их година, раднички штрајкови су постојали широм земље. Године 1968. и студенти су тражили корјените реформе друштва. На све то, ЦК Савеза комуниста није имао адекватно решење. Аутор тврди да у вријеме предлагања амандмана Савез комуниста више није радничка партија, која заступа интересе радничке класе, већ постаје једна националистичка партија.

За разлику од професора Ђурића и Гамса, Данило Баста не позива српски народ на заједничко дјеловање ради очувања свог националног интереса који се угорожава овако предложеним амандманима, већ се обраћа прије свега интелигенцији, а након тога и цјелокупном народу Југославије. Поручује им да морају престати са ћутањем и указати на проблеме са којима се сусреће земља. Народу поручује да ће он имати последњу ријеч када су у питању промјене које се намећу. Текст се

завршава реченицом: „Треба још једино додати да у пресудним моментима последњу реч увек има народ једне земље. Можда још није све изгубљено“.

Закључак

На основу наведених текстова: „Смишљене смутње“, „Концепција амандмана: историјски - промашај, научно - збрка“, „Тзв. Уставни амандмани су израз друштвене кризе, али нису излаз из ове кризе“ и „Неколико метауставних размишљања“, јасно је да су аутори ових текстова сматрали да је у Југославији почетком 70-их година 20. вијека на снази друштвена криза која је свој израз нашла кроз предложене амандмане.

Сва четири аутора овом проблему приступају са: историјског, социолошког, политиколошког и филозофског метода истраживања. Занимљиво је да, иако су сви аутори правници, не анализирају амандмане са правне тачке гледишта. Разлог оваком приступу је што сви они сматрају да је расправљање о амандманима непотребно, јер они немају никакву правну ваљаност.

Највећа забринутост аутора је да ли ће земља успјети да се очува. Сви сматрају да земља упада у конфедерализам, а професор Ђурић чак сматра да се на мјесту једне државе стварају четири нове државе које су међусобно супротстављене. Да ли је предложеним и касније прихваћеним амандманима Југославија од федерације постала конфедерација? Јасан одговор се може добити ако се језички протумачи амандман XX став 1. „Радни људи, народи и народности остварују своја суверена права у социјалистичким републикама, и у социјалистичким аутономним покрајинама у складу са њиховим уставним правима, а у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији кад је то у заједничком интересу Уставом СФРЈ утврђено“.¹² Дакле суверенитет није на грађанима као јединственој цјелини земље, што је карактеристика за федерације, већ се суверенитет грађана остварује на нивоу република и покрајина, а тек ако је у интересу свих на нивоу савезне републике, концепт типичан за конфедерације.

Друга забринутост аутора, а нарочито професора Ђурића и Гамса, јесте у томе какав ће бити положај СР Србије након усвојених амандмана. За њих, Србија је већ дискриминисана због тога што једино на њеној територији постоје покрајине, а оне би на основу историјских или националних основа требало да постоје и у неким другим републикама.

¹² Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година XXVII, број 29, Београд, четвртак, 8. јул 1971.

Поставља се и питање да ли амандмани стварају могућност за отцјепљење република од савезне државе. Амандмани о томе не говоре ништа, али се у већ у првом дијелу Устава СФРЈ од 1974. године каже следеће: „Народи Југославије, полазећи од права сваког народа на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење (...)“.¹³

Дакле, стријепње аутора да ће се овим правним актом омогућити отцјепљење република било је оправдано.

Догађаји који ће услједити показале да су се оне најцрње сумње аутора испуниле. Руководства република које су тежиле отцјепљењу од Југославије почетком 90-их година вијека управо су се позивала на ову одредбу Устава СФРЈ од 1974. године. Сецесионисти су тражили стварање независних држава у авнојевским границама, које су са становишта легитимитета биле веома упитне.

Како су аутори и најавили, СР Србија је имала највеће проблеме са предложеним амандманима и касније усвојеним Уставом, јер они није имала могућност спровођења својих одлука на својој територији. Главни разлог за то је био што је Србија за спровођење било које одлуке морала тражити сагласност аутономних покрајина на њеној територији, а она сама није могла наметнути своје одлуке покрајинама без сагласности са њима.

Ова неправда према Србији уклоњена је амандманима на Устав СР Србије од 1989. године, на основу којих је она поново добила суверенитет на цијелокупној својој територији.

Andrija MIROVIĆ

THE PERSPECTIVE OF PROFESSORS FROM THE UNIVERSITY OF BELGRADE FACULTY OF LAW ON THE 1971 CONSTITUTIONAL AMENDMENTS

Summary

Three sets of amendments were adopted to the 1963 Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, with the most significant changes following the adoption of the third set in 1971. A group of professors from the Faculty of Law in Belgrade recognized the profound implications of these amendments. Concerned about their potential consequences for Yugoslavia, they organized an academic conference to discuss the proposed changes. Among them, Mihailo Đurić emerged

¹³ Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година XXX, број 9, Београд, четвртак, 21. фебруар 1974.

as a leading figure. Due to his article “*Smisljene smutnje*” (“*Deliberate Confusion*”), the communist authorities sentenced him to two years in prison.

The primary criticism raised by this group of scholars was that these amendments would transform Yugoslavia from a federation into a confederation. They argued that the amendments, and subsequently the Constitution based on them, would pave the way for the republics’ secession. Serbia, in particular, would face the most significant challenges—not only because a large number of Serbs would find themselves living outside its borders but also because it was the only republic with autonomous provinces within its territory.

Recognizing the importance of the constitutional amendments, the leadership of the Faculty of Law at the University of Belgrade decided to organize a three-day conference (March 18, 19, and 22, 1971) to analyze the proposed changes. The views expressed at this conference were later published in the *Annals of the Faculty of Law*, issue no. 3 from 1971. A total of 33 articles were published in that edition, offering various perspectives on the constitutional changes. Among them, four articles stood out and will be the focus of this analysis: Mihailo Đurić’s “*Smisljene smutnje*”, Andrija Gams’ “*The Concept of the Amendments: A Historical Failure, a Scientific Confusion*”, Stevan Vračar’s “*The So-Called Amendments Reflect a Social Crisis, But Do Not Provide a Solution to It*”, and Danilo Basta’s “*Some Meta-Constitutional Considerations*”.

Mihailo Đurić was particularly prominent among the scholars who participated in this discussion and ultimately paid the highest price for his *delict of opinion*. Not only was he suspended from the Faculty of Law at the University of Belgrade, but he was also sentenced to two years in prison. However, he was released after serving nine months.

Извори и литература

Андрија Гамс, „Концепција амандмана: историјски - промашај, научно - збрка“, *Анали Правног факултета у Београду*, број 3 за 1971 годину, Београд 1971, 234–240.

Владан Петров и Марко Станковић, *Уставно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020.

Данило Баста, „Неколико метауставних размишљања“, *Анали Правног факултета у Београду*, број 3. за 1971. годину 356–359.

Мијодраг Радојевић, „Амандмани и промена устава“, *Политичка ревија*, бр. 02/2022, година XXX вол. 72, Београд 2022.

Михаило Ђурић, „Смишљене смутње“, *Анали Правног факултета у Београду*, број 3 за 1971 годину, Београд 1971, 230–233.

Пресуда Окружног суда у Београду, Кр. 64/71 од 20. маја 1971. године

Решење Врховног суда СР Србије 01-бр. 1326/3, Кж. П. 273/71 од 11. јуна 1971.

Решење Окружног јавног тужилашта у Београду, Број: 47/71 од 17. маја 1971. године

Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година XXVII, број 29, Београд, четвртак, 8. јул 1971.

Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, година XXX, број 9, Београд, четвртак, 21. фебруар 1974.

Стеван Врачар, „Тзв. Уставни амандмани су израз друштвене кризе, али нису излаз из ове кризе“, Анали Правног факултета у Београду, број 3. за 1971. годину, 333–337